

І.С. ЯКОВЕЦЬ*Управління ДДУПВП в Харківській області*

УДК 343.91

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

З метою найбільшої відповідності вимогам диференціації їх покарання розглянуті проблеми класифікації засуджених до позбавлення волі.

Класифікація (від латинського *classis* – розряд, клас) – це систематичний розподіл й впорядкування понять та предметів [1, с.212]. Розподіл (у логіці) є групуванням понять з точки зору їх обсягу, розкладання родового поняття на видові поняття, що його складають. Ознаки, на підставі яких здійснюється розподіл (а їх може бути декілька), називаються підставами ділення, тобто, це такі властивості предмета, за якими його можна пізнати або впізнати; риси, котрі відрізняють одне поняття від іншого. Якщо в основу розподілу покладено всі можливі ознаки, то ми вже маємо справу із класифікацією [1, с.129]. Таким чином, виходячи із положень філософії та формальної логіки, класифікація є розподілом даної множини предметів на класи за певними загальними для кожного класу ознаками і так, щоб класи множини складали систему. При цьому обрані критерії класифікації (тобто сукупність ознак, за якими проводилося розкладання родового поняття на видові) повинні бути властиві кожному поняттю, віднесеному саме до даного класу, а відокремлені види повинні бути взаємопов'язані між собою, начебто витікати один з іншого на основі формальної логіки.

Зрозуміло, що створення класифікації не є самоціллю. Вона покликана полегшити вивчення даного об'єкта, предмета, явища, сприяти орієнтації у різноманітті властивих їм ознак, фіксувати закономірності зв'язків між окремими групами, класами, розрядами [2, с.322]. Однак, цілі, що стоять перед класифікацією, цим не вичерпуються. Вони можуть бути самими різноманітними – від простої зручності розташування матеріалу до вивчення об'єкту, розробки заходів по його використанню, вивченню властивостей тощо. У зв'язку з цим вирізняють класифікацію штучну, тобто побудовану виходячи зі зручності проведення систематизації об'єктів, та наукову, що проводиться за певними ознаками, котрі виражають сутність класу.

Класифікація засуджених до позбавлення волі відноситься до наукової класифікації. У самому загальному виді її можна визначити як поділ родового поняття – засуджені – на певні видові категорії. При цьому, на нашу думку, слід перш за все встановити цілі, досягненню яких повинна сприяти класифікація, і лише потім можна розпо-

бити її підстави, тобто надати перевагу тим чи іншим класифікаційним критеріям.

Якщо науковці, що займаються проблемами класифікації засуджених до позбавлення волі, під цим поняттям однак розуміють поділ таких осіб, на основі певних ознак (або сукупності ознак – критеріїв), на більш-менш однорідні групи, то думки щодо цілей класифікації дещо розбігаються. Так, В.М. Трубніков зазначає, що класифікація засуджених до позбавлення волі має на меті створення найбільш сприятливих умов досягнення мети покарання [2, с.323]; аналогічної точки зору дотримується і О.Б. Брілліантов [3, с.86]. М.О. Стручков вважав, що поділ засуджених проводиться з метою створення більш-менш однорідних груп (категорій), котрі потребують порівняно однакового карального (шляхом покарання) і виховного (шляхом як покарання, так і заходів виправно-трудового характеру) впливу [4, с.84], Ю.М. Ткачевський вказує, що класифікація обумовлює роздільне тримання різних груп позбавлених волі й таким чином досягається диференціація різних категорій засуджених, створюється можливість для застосування засобів карально-виховного впливу, необхідних саме для даної категорії осіб [5, с.132].

Проте, вказані визначення цілей класифікації засуджених до позбавлення волі не відображають належним чином їх суті. У наукових публікаціях вже неодноразово зверталася увага на те, що цілі покарання та задачі процесу виконання покарання не співпадають [6, с.70], а нині це закріплено на законодавчому рівні. Відповідно до ст.50 Кримінального кодексу України “покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами”. Разом із тим згідно ст.1 Кримінально-виконавчого кодексу України цілями діяльності по виконанню покарання є захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, попередження вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також попередження тортур та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження з засудженими.

Як бачимо, така мета покарання, як кара, у кримінально-виконавчому законодавстві взагалі відсутня, проте

поруч із виправленням засуджених та запобіганням вчинення ними та іншими особами нових злочинів введено ряд нових задач, які не впливають із кримінального законодавства і взагалі не властиві покаранню (наприклад, попередження тортур). Саме тому не можна називати цілями класифікації засуджених до позбавлення волі виключно забезпечення умов для досягнення мети покарання або лише створення сприятливого ґрунту для застосування заходів карально-виховного впливу, як це роблять В.М. Трубніков та Ю.М. Ткачевський. З огляду на невідповідність мети покарання цілям процесу виконання покарання, видається досить сумнівною і думка М.О. Стручкова, що одна й та ж класифікація засуджених може бути властива одразу двом, зовсім різним, стадіям реалізації кримінальної відповідальності.

Виходячи із загальних положень про необхідність індивідуалізації кримінальної відповідальності, закріпленої у нормах і кримінального, і кримінально-виконавчого права, можна стверджувати, що вона має місце як при призначенні покарання, так і при його виконанні. При цьому слід відмітити, що індивідуалізація покарання на стадії його виконання відрізняється від індивідуалізації покарання при його призначенні.

Індивідуалізація покарання при його призначенні передбачена нормами кримінального права і виражається, зокрема, у визначенні виду і розміру покарання. Так, суд у якості виду покарання, може призначити позбавлення волі, число років і місяців, протягом яких відбувається позбавлення волі, визначає його розмір.

Незважаючи на відсутність у кримінально-виконавчому законодавстві такої мети покарання як кара, у дійсності саме через неї відбувається індивідуалізація покарання на стадії його виконання. Кара завжди була й буде властива кримінальному покаранню, оскільки вона об'єктивно впливає із примусового характеру перебування в місцях позбавлення волі. М.О. Стручков визначає, що зміст кари виражається в ізоляції засудженого від суспільства, від певного оточення, в різноманітних правообмеженнях, які терпить громадянин в силу відбування покарання, а також у ряді обмежень побутового характеру, що несе з собою перебування в місцях позбавлення волі [7, с.19]. С.І. Демет'єв до каральних елементів у позбавленні волі наряду із зазначеними відносить: сам факт засудження судом від імені держави, тривалість строку, вид та місце розташування виправної установи, обмеженість політичних, трудових, сімейних та деяких інших прав [8, с.6]. Індивідуалізація покарання на стадії його виконання представляє собою додаткове встановлення саме обсягу кари залежно від суспільної небезпечності особи та її поведінки, виходячи із правообмежень, що властиві даному виду покарання.

Разом із тим, основним елементом кари у позбавленні волі є ізоляція злочинця від родини, оточення й колективу, у якому він перебував, та поміщенні його у спеціальну установу, що охороняється, з метою не тільки кари за вчинений злочин, але й для його виправлення та ресоціалізації, а також попередження вчинення нових злочинів як засудженим, так і іншими особами. Іншими словами: необхідність індивідуалізації виконання самого покарання

передбачає також необхідність індивідуалізації карально-виховного впливу, а індивідуалізація покарання на стадії його призначення впливається у індивідуалізацію карально-виховного впливу взагалі.

Звернувшись до ряду джерел, у яких у різні часи робилися спроби дослідження інституту індивідуалізації покарання, можна констатувати, що більшість авторів дійшли єдиного висновку про те, що на стадії виконання покарання у виді позбавлення волі починати з індивідуалізації просто не можна [4, с.109; 9, с.132].

Сутність індивідуалізації виконання покарання полягає в тому, щоб на кожного засудженого був здійснений саме для нього необхідний карально-виховний вплив. Однак, якщо можливо суворо індивідуально визначити кожному засудженому термін покарання, то неможливо мати стільки рівнів безпеки виправних установ та видів їх режиму, скільки засуджених, до того ж створення індивідуальних умов тримання було б вельми шкідливою справою. Така "індивідуалізація" означала б пристосування до кожного засудженого, ігнорувала б загальні вимоги, що повинні існувати в інтересах не тільки підтримання загального порядку, але й виховання почуття дисциплінованості, вміння підкорювати особисті бажання загальним правилам та дотримуватися правил співіснування з іншими особами.

Тому індивідуалізація виконання покарання повинна здійснюватися у рамках його диференціації, тобто застосування специфічного впливу до певних груп засуджених. Диференціація – перший крок на шляху індивідуалізації виконання покарання. Індивідуалізація – другий крок, який належить зробити після диференціації, в умовах диференціації. Існування різних видів виправних установ з різними режимами як раз і відповідає диференціації виконання покарання, оскільки зрозуміло, що ступінь кари більше при позбавленні волі, яке відбувається у виправній колонії максимального рівня безпеки, ніж при відбуванні цього покарання у колонії середнього рівня безпеки. Також більша кара притаманна позбавленню волі у виправній колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, ніж у колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання. Диференціація виконання покарання полягає у виборі ознак для розподілу засуджених, а потім створення класифікаційних груп для їх направлення до відповідних установ виконання покарань. Індивідуалізація має на увазі зміну обсягу карально-виховного впливу у рамках, встановлених шляхом диференціації для кожної із класифікаційних груп (категорій) засуджених із урахуванням індивідуальних властивостей особи.

Ми погоджуємося із І.В. Шмаровим, який відмічає, що класифікація засуджених створює необхідні передумови для диференціації виконання покарання. Вона впливає на формування системи виправних установ, забезпечує ізоляцію один від одного різних за ступенем суспільної небезпеки і характеру поведінки засуджених та створює передумови для індивідуалізації виконання покарання [10, с.124].

Як вже відмічалось, класифікація є розподілом даної множини предметів на класи за певними загальними для

кожного класу ознаками, і саме це відповідає диференціації, в той час як індивідуалізація, навпаки, має на увазі виділення самої особистості з загальної маси за сукупністю властивих їй ознак. Таким чином, можна констатувати, що метою класифікації засуджених на стадії виконання покарання є створення диференційованих умов його відбування, забезпечення різного обсягу карально-виховного впливу для кожної класифікаційної групи.

Раніше в теоретичних розробках по даній проблемі, як правило, виділялось два види (етапи) класифікації засуджених. Перший – так звана родова класифікація, що здійснювалась судом із урахуванням характеру і тяжкості вчиненого злочину, позитивних й негативних властивостей особи. На підставі родової класифікації суд встановлював засудженому обсяг карального впливу, характер і ступінь ізоляції від суспільства. Така класифікація була основою для індивідуалізації покарання на стадії його призначення та виконання, оскільки вона здійснювалась у рамках конкретних елементів покарання, визначених вироком суду. Другий вид класифікації - групова, що проводилась адміністрацією виправної установи. На цьому етапі пріоритетне значення набували соціальні й психолого-педагогічні властивості особи і служила вона індивідуалізації виконання покарання.

Окремі автори виділяли не дві, а три системи класифікації засуджених. Так, О.Б. Бриліантов пише, що відповідно цілям покарання існують такі види класифікації засуджених: родова - класифікація на підставі правових ознак, встановлених кримінальним законом, яка здійснюється судом залежно від класифікаційних ознак злочину, обставин його вчинення і особи злочинця, встановлених законом, і служить для забезпечення призначення диференційованого покарання; видова - класифікація на підставі кримінально-правових та кримінально-виконавчих ознак, що дозволяє виділити із груп засуджених, класифікованих судом, ще більш малі групи, з метою створення для них специфічних, диференційованих умов відбування покарання, яка здійснюється адміністрацією виправних установ; групова - класифікація за психолого-педагогічними та іншими підставами, що також здійснюється адміністрацією установ виконання покарань [3, с.97]. І.М. Перков виділяє родову, групову, кримінологічну й педагогічну класифікації засуджених [11, с.5].

Проте, зазначені підходи видаються не зовсім вірним. Звернувшись до ст.344 Кримінально-процесуального кодексу України, побачимо, що статусу засудженого особа набуває лише після винесення вироку, а класифікація підсудних проводиться судом до цього моменту. Віднесення особи до різних класифікаційних груп за такими обставинами, як характер і ступінь суспільної небезпечності злочину (його категорія), вік, стать, наявність рецидиву злочинів та іншими юридично вагомими підставами, є визначальним при встановленні обсягу правообмежень, що зазначаються у вироку. Таким чином, суд здійснює не класифікацію засуджених, а скоріше класифікацію підсудних, яка, в свою чергу, виливається у класифікацію злочинців після винесення відповідного вироку суду.

Класифікація позбавлених волі ширше класифікації підсудних та злочинців. Це обумовлюється перенесенням

у ряді випадків центру тяжкості на ступінь їх суспільної небезпечності. Класифікація засуджених має у своїй основі класифікацію злочинців, прийняту у кримінальному праві, і в той же час суттєво видозмінює її внаслідок необхідності диференціації та індивідуалізації карально-виховного впливу на засуджених.

Класифікація засуджених глибше класифікації злочинців тому, що вона наряду з об'єктивними властивостями злочину всебічно враховує прояви суб'єктивних властивостей особи, засудженої до позбавлення волі.

Думка І.М. Перкова щодо виділення у окрему групу класифікації засуджених за кримінологічними та педагогічними ознаками видається не зовсім доречною, оскільки ці ознаки в повній мірі охоплюються соціально-психологічним та кримінально-правовим критеріями. Крім того, виділення окремих груп засуджених лише за вказаними ознаками призведе до значного подрібнення загальної маси осіб, а створення в одній установі “загону хуліганів”, “загону вбивць, гвалтівників”, не полегшить, а навпаки, ускладнить роботу з ними. Таким чином, практична цінність подібної позиції видається досить сумнівною.

Д.Є. Тихомиров називає першим етапом класифікацію засуджених, яка проводиться судом, другим - ту, що проводиться адміністрацією виправної установи, а між ними включає ще один етап - класифікацію, що проводиться Головним управлінням виконання покарань щодо розподілу засуджених за певними колоніями [12, с.11].

Безперечно, позиція Д.Є. Тихомирова має право на існування з точки зору механізму розподілу засуджених до виправних установ. Але з позиції класифікації засуджених цього етапу не існує, оскільки в основі розподілу засуджених по конкретним виправним установам лежить перш за все, не їх класифікація, а ступінь наповненості того чи іншого виправного закладу. А обмеження у направленні до певних установ деяких категорій засуджених (наприклад, особи засуджені за п.8 ч.1 ст.115 КК України не направляються до виправних колоній, розташованих в тій області, де вони вчинили злочин) свідчить не про розширення класифікації, а про деякі винятки при реалізації правила розподілу засуджених по колоніям.

Із видів класифікації засуджених, які наводилися дотепер у літературі, на наш погляд, більше всього відповідає дійсності поділ класифікації на вертикальну та горизонтальну. Класифікація позбавлених волі, повинна, врешті-решт, відповідати індивідуалізації процесу відбування покарання. Наскільки виконання покарання у виді позбавлення волі є певним виправним процесом, настільки класифікація повинна відображати всі етапи цього процесу. Тому засуджених і класифікують не тільки при розподілі до виправних установ, а і всередині них, залежно від умов тримання, що створюються для тієї чи іншої категорії. У науці прийнято класифікацію розподілу називати “горизонтальною”, а у процесі відбування покарання, залежно від поліпшення, чи навпаки, погіршення умов тримання – “вертикальною”.

Нині діюче законодавство, пов'язане з порядком виконання покарань, зазнало великих змін, що не могло не відбитися на розумінні класифікації засуджених. На наш

погляд, в Україні сьогодні є два види класифікації засуджених, кожен з яких має своє завдання. Звернувшись до міжнародних стандартів поводження з засудженими, побачимо класифікацію первинну і вторинну [13, с.94].

Міжнародні документи рекомендують відокремлювати осіб, яких в силу їх кримінального минулого або особистих якостей, доцільно ізолювати від інших, а також тих, хто може здійснити пагубний вплив на інших. Так, у п.12 Європейських пенітенціарних правил закріплено наступні цілі класифікації засуджених:

а) відокремити ув'язнених, яких в силу їх кримінального минулого або особистих якостей, доцільно ізолювати від інших, а також тих, хто може негативно вплинути на інших засуджених;

б) розмістити ув'язнених таким чином, щоб полегшити виправний вплив та їх соціальну реадaptaцію, враховуючи при цьому вимоги управління і безпеки [13, с.94].

Водночас, метою класифікації засуджених називається і розміщення їх таким чином, щоб полегшити виправний вплив та соціальну реадaptaцію, враховуючи при цьому вимоги управління та безпеки. Як бачимо, цілі класифікації засуджених можна умовно поділити на дві групи: перша – ізоляція певних категорій – властива первинній, друга – створення умов для здійснення необхідного виправного впливу – відповідає вторинній. Первинна класифікація має місце при розподілі засуджених до різних пенітенціарних установ, а повторна – при їх розміщенні в окремих приміщеннях однієї установи виконання покарань.

Виділення саме двох видів (етапів) класифікації засуджених до позбавлення волі цілком відповідає і наявності двох суб'єктів, які здійснюють її. Первинна класифікація проводиться Державним департаментом України з питань виконання покарань, а точніше Регіональними комісіями з питань розподілу, направлення та переведення осіб, засуджених до позбавлення волі (далі - Регіональні комісії), що створюються у всіх областях і діють при слідчих ізоляторах шляхом визначення рівня безпеки колонії, вторинна – безпосередньо адміністрацією виправних установ при розміщенні засуджених у тій чи іншій дільниці. При цьому визначення конкретної установи, де повинен відбувати покарання засуджений, також проводиться Регіональними комісіями одразу ж після визначення рівня безпеки.

Слід відмітити, що Голова Департаменту В.А. Львович, який також займається й науковою діяльністю, хоча і запевнив, що Департаментом було підготовлено нову класифікацію засуджених до позбавлення волі та систему їх розподілу по установах виконання покарань [14, с.7], але будь-яких наукових праць з обґрунтуванням основних положень цього твердження не було видано. Також лише констатацією факту розробки нової класифікації засуджених та висловлюваннями про доцільність визначення виду виправної колонії не судом, а відповідними комісіями Департаменту, обмежився й такий науковець-практик як О.Б. Пташинський [15, с.6] (слід відмітити його певну непослідовність, оскільки у своїх наукових публікаціях він навпаки критикує порядок визначення виду установи Регіональними комісіями, зазначаючи, що це повинен робити суд [16, с.71]).

На практиці нині поділ установ виконання покарань

проводиться не за видами режиму, а за рівнями безпеки, тобто рівнями ізоляції засуджених. У той же час кожному рівню безпеки відповідає свій режим відбування покарання, який має певні особливості. Розглянувши поняття режиму, визначене у ст.102 КВК України побачимо, що він є таким порядком виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених. Проте зазначене не означає, що режим є лише засобом забезпечення ізоляції. Якщо рівень ізоляції слід розглядати як самостійний елемент кари, то у визначенні суті режиму ми приєднуємося до І.С. Ноя, який визначав його як один із засобів виправлення та ресоціалізації засуджених [17, с.86]. У жодному разі режим не повинен розглядатися як додаткова кара до самого факту позбавлення волі, оскільки він не може бути направлений на спричинення фізичних страждань засудженому. Режим виступає як своєрідний регулятор каральної сили самого факту позбавлення волі. І призначаючи засудженому той чи інший вид виправної установи, не слід забувати, що водночас з цим визначається і режим відбування покарання. У цьому випадку призначення виду установи повинно визначатися не формальними міркуваннями наявності чи відсутності судимості, факту перебуванням в минулому в місцях позбавлення волі тощо, а суспільною небезпекою особи. Для первинної класифікації засуджених основним залишається саме визначення небезпеки осіб, на підставі чого призначається відповідний рівень їх ізоляції та режиму відбування покарання.

З метою попередження можливих заперечень слід завчасно відмітити, що мова тут йдеться не про навіщення на засудженого так званого "ярлика небезпечності", а про його біологічну конституцію, психологічну реакцію, історію життя й соціального положення, тобто необхідність наукового вивчення особистості, визначення наявності чи відсутності у неї "небезпечного стану". Необхідність саме такого підходу впливає з багаторічних досліджень питань боротьби зі злочинністю, результатом яких стала поява терміну "соціальний захист", який означає введення у дію засобів безпеки, що повинні застосовуватися до окремих індивідів, виключно в силу і відповідно до їх особистісної небезпеки [18, с.25].

У своїх міркуваннях ми базуємося на поглядах М. Анселя, який відмічав, що у рамках порівняльного досвіду, з одного боку, та даних науки про людину – з іншого, є недостатнім зводити злочинне діяння, тобто конкретний злочинний акт, вчинений конкретною особою, до одного лише формального порушення правової норми й обмежуватися встановленням його повної відповідності дефініціям, які містяться в законі [18, с.238]. Рациональна політика у сфері виконання покарань, у тому сенсі, який ми віднині будемо мати на увазі, повинна керуватися при досягненні своїх завдань головним чином міркуваннями про ефективність тих чи інших засобів виправлення та ресоціалізації відносно особи, яка є її об'єктом, або групи осіб, до якої вона належить.

На стадії виконання покарання нас, перш за все, цікавить не класичне "дозування" покарання, а встановлення порядку, спеціально призначеного для того, щоб підготувати заходи виправного впливу на засуджених та сприяти їх здійсненню. Хоча ізоляція злочинців містить в собі де-

які ознаки кари, вона не носить відплатного характеру, а переслідує лише мету захисту суспільства. Саме це й викликає необхідність здійснювати первинну класифікацію не лише з точки зору юридичної догматики, а з урахуванням біологічних, медичних, психологічних та інших ознак, притаманних особі засудженого.

Вторинна класифікація впливає із первинної і проводиться під час перебування засуджених у відділеннях карантину, діагностики та розподілу за підсумками їх вивчення перед розподілом до відділень соціально-психологічної служби.

Первинна і вторинна класифікації засуджених представляють собою дві складові однієї класифікації засуджених до позбавлення волі, нерозривно пов'язані між собою і такі, що перебувають у постійній взаємодії. Первинна класифікація дозволяє визначити рівень безпеки виправної установи, що автоматично призводить до визначення виду режиму і таким чином закладає основу, відправну точку для здійснення виховного впливу на засуджених. Отримана при вторинній класифікації класифікаційна інформація дозволяє прогнозувати не тільки варіанти очікуваної поведінки засуджених після розподілу до відділень, але й вибирати оптимальні засоби контролю з боку персоналу установи для забезпечення належного рівня безпеки, а також надає можливість визначити оптимальні заходи по індивідуалізації подальшого виховного впливу на засуджених. Вторинна класифікація базується на первинній, проте має і окремі, властиві лише їй, класифікаційні критерії (наприклад, врахування особистісних, тобто психолого-педагогічних ознак засудженого).

Класифікація безпосередньо створює умови лише для диференціації виконання покарання, індивідуалізація при цьому лише мається на увазі. При класифікації засуджених, незалежно від того первинна вона чи вторинна, множина осіб поділяється на групи за певними загальними ознаками і саме це відповідає диференціації, в той час як індивідуалізація, навпаки, має на увазі виділення самої особистості з загальної маси за сукупністю властивих їй ознак. Тому первинна класифікація засуджених має місце лише при направленні засуджених до виправних колоній того чи іншого виду, а вторинна – при їх розподілі до ділянок у межах установи.

Базуючись на викладеному поняття класифікації засуджених взагалі можна сформулювати як їх поділ на категорії за певними ознаками з метою визначення необхідного рівня ізоляції, режиму відбування покарання, а також створення необхідних умов для подальшої індивідуалізації виховного впливу.

При цьому первинна класифікація засуджених до позбавлення волі – це їх поділ на категорії за певними ознаками з метою визначення необхідного рівня ізоляції та режиму відбування покарання, що відповідає суспільній небезпеці осіб, які входять до складу кожної з визначених груп.

Вторинна класифікація засуджених – це їх поділ на групи за певними ознаками з урахуванням вимог управління й безпеки, з метою забезпечення належного застосування засобів виховного впливу та сприяння ресоціалізації засуджених.

Безперечно, що приймаючи до уваги інші вихідні позиції, було б можливим запропонувати й інші види класифікації засуджених. Однак, з нашої точки зору, запропонована система класифікації найбільш повно відповідає вимогам диференціації покарання, дозволяючи забезпечити диференційований підхід до нього на всіх етапах стадії виконання покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический словарь. – М.: Инфра-М, 1997. – 576 с.
2. Трубников В.М., Филонов В.П., Фролов А.И. Уголовно-исполнительное право Украины: Учебник. – Д.: Дон. ин-т внутр. дел, 1999. – 640 с.
3. Бриллиантов А.Б. Дифференциация наказания: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные проблемы: Дис... докт. юрид. наук. – М., 1998. – 439 с.
4. Стручков Н.А. Проблемы науки исправительно-трудового права в свете нового исправительно-трудового законодательства. – М.: Изд-во ВШ МВД СССР, 1972. – 167 с.
5. Советское исправительно-трудовое право /Под ред. Н.А. Стручкова, Ю.М. Ткачевского. – М.: Юрид. лит., 1983. – 352 с.
6. Степанюк А.Х. Сущность исполнения наказания. – Х.: Фолио, 1999. – 256 с.
7. Наташев А.Е., Стручков Н.А. Основы теории исправительно-трудового права. – М.: Юрид. лит-ра, 1967. – 190 с.
8. Дементьев С.И. Лишение свободы как мера уголовного наказания. – Краснодар: Кубанский ун-т, 1977. – 64 с.
9. Рябинин А.А. Исправительно-трудовое (уголовно-исполнительное) право Российской Федерации. – М.: Юристъ, 1995. – 208 с.
10. Уголовно-исполнительное право: Учебник /Под ред. И.В. Шмарова. – М.: Изд-во БЕК, 1996. – 418 с.
11. Перков И.М. Дифференциация процесса наказания и процесса исправительно-трудового воздействия в исправительно-трудовых колониях: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1971. – 38 с.
12. Тихомиров Д.Е. Вопросы совершенствования дифференциации карательно-воспитательного процесса в исправительно-трудовых колониях строгого режима: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1979. – 34 с.
13. Европейские пенитенциарные правила: Защита прав человека в местах лишения свободы (сборник нормативных актов и официальных документов). – М.: Юриспруденция, 2003. – 480 с.
14. Львович В. Проблемні питання діяльності кримінально-виконавчої системи України // Аспект. – 2001. – № 2. – С.3-7.
15. Пташинський О.Б. Українське законодавство та заборона жорстокого поводження з ув'язненими // Аспект. – 2001. – № 3. – С.3-6.
16. Пташинський О.Б. Пенітенціарна система України. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 204 с.
17. Ной И.С. Теоретические вопросы лишения свобо-

ды. –Саратовск: Изд-во Саратовского ун-та, 1965. –167 с.
18. Ансель М. Новая социальная защита /Под ред.
А.А. Пионтковского. –М.: Прогресс, 1970. –312 с.

Надійшла до редколегії 27.05.2004

ЯКОВЕЦ И.С. ПОНЯТИЯ И ВИДЫ КЛАССИФИКАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ
С целью наибольшего соответствия требованиям дифференциации их наказания рассмотрены проблемы
классификации осужденных к лишению свободы.

***

JAKOVETS I.S. CONCEPTS AND KINDS OF CLASSIFICATION CONDEMNED TO IMPRISONMENT
With the purpose of the greatest conformity to requirements of differentiation of their punishment problems of
classification condemned to imprisonment are considered.

Т.І. ЯЦЕНКО

Національний університет внутрішніх справ

УДК 35.082.4:351.746

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Досліджена правова природа норм, що регламентують проходження служби осіб рядового і начальницького складу органів міліції.

Законодавство про працю України регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої приналежності, в тому числі і працівників органів внутрішніх справ. Необхідно відокремлювати сферу дії трудового та адміністративного права від інших галузей права в частині регулювання відносин, які виникають при проходженні служби цими працівниками.

Особливості правового статусу цих суб'єктів трудової діяльності обумовили різні погляди вчених-юристів (О.М.Бандурка, М.І. Ануфрієв, В.С.Венедиктов, В.Я. Гоц, М.І. Іншин, О.В. Лавриненко та інші) на правову природу норм, що регламентують працю працівників ОВС. Діюче спеціальне законодавство про міліцію також не має чітких вказівок на правову природу згаданих норм. Тому виникає необхідність пошуку шляхів додаткового врегулювання зазначених відносин.

Аналіз наукової літератури дозволяє виявити три основних підходи стосовно до характеристики правової природи діючих норм.

Так, відповідно до першої концепції, - трудові відносини державних службовців відносяться до предмету трудового права. Але при цьому вважається, що служба в міліції виходить за рамки трудових відносин і звичайної роботи, тому регулюється нормами адміністративного права, "адміністративно-процесуального" та іншими нормами. Таким чином, відповідно з цією доктриною, норми, регла-

ментуючі службово-трудова відносини працівників міліції, мають адміністративно-правову природу [1, с.30].

Сутність другої концепції полягає в наступному: в правовому регулюванні відповідного законодавства праці (служби) працівників ОВС нині в значній мірі використовуються норми трудового права, хоча вони на них не розповсюджуються, якщо інше не передбачено в законі. Інколи виникає ситуація, коли в процесі правового регулювання проходження служби особами рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ використовуються "елементи трудового права" або норми, які хоч і відносяться до адміністративно-правових, але базуються на принципових положеннях трудового права. Тобто, в даному випадку вказується подвійний, граничний характер таких відносин [2, с.5], або на присутність елементів трудового права в регламентації службових відносин [3, с.13].

Зміст третього підходу зводиться до того, що, незважаючи на складний, комплексний характер правового регулювання праці, наявність цілого ряду особливостей в правовому статусі працівників міліції, - норми, які регулюють порядок та умови проходження служби в органах внутрішніх справ все ж таки відносяться до сфери дії законодавства про працю, тобто мають трудову природу [4]. Більш переконливим і правильним бачиться підхід авторів, які обґрунтовують в своїх працях трудову природу вище зазначених норм, оскільки правовідносини, які складаються при проходженні державної служби пра-